

Toma Akvinski i Jacques Maritain o demokraciji

Tomo VEREŠ

Sažetak

Autor ukazuje na neke bitne odrednice pojma demokracije u djelu Tome Akvinskoga i na način kako je taj pojam razvio Jacques Maritain. Tomin je pojam demokracije dvoznačan: negativan i pozitivan. Negativan je kad ga upotrebljava u aristotelovskom smislu kao nepravednu vladavinu pučkoga mnoštva nad bogatašima u korist siromaha. Pozitivan je u Sumi teologije u kojoj Akvinac snažno ističe sudjelovanje cijeloga naroda u upravljanju državom, precizira da je to sudjelovanje u izboru vladara iz naroda i po narodu te u participaciji naroda u zakonodavstvu. Toma je zagovornik zastupničke demokracije. Maritain integrira te sastavnice u svoj pojam organske demokracije koji se od Tomina pojma razlikuje po tome što ga proširuje na svekoliku svjetsku zajednicu jer bez politički ujedinjena svijeta ne mogu biti zajamčeni ni demokracija ni mir u suvremenom svijetu. Maritainov projekt politički ujedinjena svijeta očito je stvar daleke budućnosti, ali nije utopija nego je već na djelu u današnjim europskim i svjetskim integracijama.

Uvod

U svome komentaru Aristotelove *Nikomahove etike*¹ Toma Akvinski tvrdi da je mudrost, tj. filozofija u punom smislu riječi, teoretsko istraživanje božanske zbiljnosti, istine bitka i posljednjih uzroka, a ne utilitaristička spoznaja u službi praktičnoga života. Stoga odlučno odbacuje zabludu prema kojoj je politička znanost vrhovna ljudska znanost, budući da je usredotočena na čovjeka kao na vrhovnu vrednotu svijeta. Po njemu je taj filozofsko-politički antropocentrizam kobno pogrešan jer čovjek nije najviša ontološka vrednota, nego je to sveobuhvatna božanska zbiljnost iz koje izvire i u koju uvire sve što postoji. Političkoj znanosti pripada prvenstvo samo među praktičnim znanostima usmjerenima na čovjekovu zemaljsku dobrobit.

Toma je svjestan da ovako definirana teoretska filozofija nije i ne može biti popularna ni dobrodošla u svagdašnjem i državničkom životu. Za političare filozof je u državi zapravo stranac, gdjekad i opasan neprijatelj, a u očima većine ljudi čudak, predmet prezira i izrugivanja. U potvrdu te činjenice Akvinac

1 S.TH. DE AQUINO, *Sententia libri Ethicorum*, VI., 6–7, in: *Opera omnia*, t. XLVII., vol. II., Romae 1969., str. 352–357.

iznosi primjer Talesa, oca filozofije, i Anaksagore, prvoga filozofa Uma. Tales je jednom prigodom zanešen promatranjem zvijezda pao u jamu i bio ismijan od neke starice, dok su Anaksagoru sugrađani javno ukorili zbog nebrige za domovinu jer je napustio očinska dobra te se sav posvetio istraživanju Prirode.

Na sličan način određuje položaj filozofa i filozofije u političkoj zajednici znameniti kršćanski filozof i tomist Jacques Maritain. U svome kratkom ogledu iz 1953. godine naslovljenom *Filozof u državi* na pitanje »Čemu služi filozofija?«, on jezgrovito odgovara: »Filozofija, promatrana sama u sebi, nadilazi korisno. Ali baš zbog toga razloga filozofija je nadasve potrebna ljudima. Ona ih podsjeća na vrhunsku korist onih stvari koje se ne odnose na sredstva, nego na ciljeve. Jer ljudi ne žive samo o kruhu, o vitaminima i o tehničkim iznašaćima. Oni žive o vrednotama i stvarnostima koje nadilaze vrijeme.«² Na osnovi toga Maritain zaključuje: »Filozofija je bitno nezainteresirana djelatnost usmjerena prema istini koja se ljubi zbog nje same, a ne koristoljubiva djelatnost usmjerena da gospodari stvarima. I upravo zato nam je potrebna. Ako je filozofija jedna od onih sila koje pridonose povijesnom zbivanju i promjenama koje nadolaze u svijet, to je zato što ona, po svojoj prvotnoj zadaći koja je u metafizičkom prožimanju bitka, pazi jedino na to da razabire i motri istinu nekih po sebi važnih područja neovisno o tome što se događa u svijetu, pa upravo zbog toga te istine vrše bitan utjecaj na svijet.«³

Iz rečenoga se razabire da filozofu kao tražitelju istine država nije potrebna jer on istinu može istraživati i u najnepovoljnijim društveno–gospodarskim prilikama, kako svjedoči povijesno iskustvo. Ali filozof je državi potreban, osobito zbog dva razloga. Ponajprije, on je pozvan da svjedoči za istinu i razobličuje neistinu u svim njezinim društveno–političkim oblicima. Posebna mu je zadaća da raskrinkava sofističke branitelje nepravednih društvenih struktura koji svojim umijećem ne samo da ne pridaju nikakvu važnost istini i zajedničkom dobru nego uvjeravaju ljude da je život u neistini vrlo koristan i dobar. Naime, njihova je misao u proračunatom raskoraku i sa stvarnošću i s ćudorednošću jer im je prvobitni životni cilj: njihov osobni uspjeh u društvu kao i državnika kojima služe. Oni su sposobni veliko zlo prikazati kao veliko dobro, a izrugati istinu kao najveću glupost. Svojom rječitošću mogu pretvoriti u prah i pepeo ono što zbiljski postoji, a od praznih fraza napraviti prividno krepke činjenice i ponuditi ih općinstvu kao jedino jamstvo sretnije budućnosti. Kao izumitelji pametnih besmislica i oštroumnih opsjena najopasniji su neprijatelji istine, temelja ljudske zajednice i njezine eshatološke usmjerenosti. Objava i obrana od sofistâ neprestano ugrožavane istine prva je i trajna zadaća filozofa u državi.

Druga je bitna funkcija filozofa u političkoj zajednici da je podsjeća kako je sloboda nezaobilazan uvjet autentičnoga ljudskoga mišljenja. Jer gdje nema

2 J. MARITAIN, *Le philosophe dans la cité*, in: *Oeuvres complètes* (dalje navodimo kraticom OC), vol. XI, Fribourg–Paris 1991., str. 16.

3 *Ibid.*, str. 17.

slobode, tamo strah nadomješta nutarnje uvjerenje te pretvara ljude u robove političkih lozinki, a time cijelo društvo uvodi u depersonalizirano i kaotično stanje. Dakako, takvo društveno stanje savršeno odgovara diktatorima koji bar u njemu ostvaruju svoju neograničenu vladavinu i osobnu korist. No zadaća je filozofa u državi da odvažno digne glas protiv diktature te da istinom pridonosi izgradnji slobodnijeg i pravednijeg svijeta. Filozof će pritom neminovno doći u sukob sa silnicama te Maritain upozoruje da »Napoleon nije bez razloga smatrao 'ideologe' odvratnima i da su diktatori općenito mrzili filozofe«. ⁴ Ali svojom ustrajnošću uz istinu filozof nedvojbeno pridonosi obnovi svijeta.

Budući da su Toma i Maritain suglasni, kako vidimo, u određenju odnosa između teoretske filozofije i političke zbilje te filozofova položaja u državi, u ovom prilogu namjeravamo pokazati što dva glasovita filozofa misle o demokraciji koja je zacijelo središnja i nadasve aktualna politička tema. Ne zanima nas, dakle, samo što su spomenuti filozofi mislili o demokraciji u svoje vrijeme, nego također može li nam i kako njihova misao biti smjerodavna u današnjim i sutrašnjim raspravama o tom obliku političke vladavine.

Prije nego pristupimo izvedbi postavljenoga cilja potrebno je ukratko razjasniti doktrinarni odnos između Akvinca i Maritaina da bismo poblizje odredili naslov našeg priloga. Toma je filozof i teolog XIII. stoljeća, a Maritain kršćanski filozof XX. stoljeća. Dijeli ih, dakle, povijesna distanca od sedam stoljeća, zbog čega između njihova doktrinarnog *corpusa*, unatoč nekih temeljnih podudarnosti, nužno postoje i neke znatne različitosti. Maritain se, dakako, priznaje tomistom, ali to ne znači da ropski reproducira Tominu misao, nego se nadahnjuje na njezinim osnovnim načelima da bi u njihovu svjetlu rješavao filozofsko–teološke probleme svih vremena, posebice pak one svoga vremena. Prema tome, Maritain nije Tomin reproduktivni sljedbenik, nego stvaralački sumišljenik. On je prema Akvincu u isti mah i vjeran i samostalan. Prihvaćajući i interpretirajući njegovu misao Maritain ujedno kaže što sâm misli o određenim pitanjima.

To očito dolazi do izražaja u cjelokupnom Maritainovom opusu, no najuočljivije u njegovoj praktičnoj, odnosno političkoj filozofiji. Tako u *Cjelovitom humanizmu*, svome prvom kapitalnom djelu s toga područja, on se doista često poziva na Tominu misao, ali u predgovoru izričito upozoruje: »Nije nam nakana da svetoga Tomu uvlačimo u rasprave u kojima se većina problema prikazuje na nov način. Iza svega ćemo stajati samo mi, premda smo svjesni da smo nadahnuće i načela crpli na živim vrucima njegova učenja i njegova duha.« ⁵

Ovaj Maritainov načelni stav prema Tomi u političkoj filozofiji vrijedi i za njegov odnos prema Tominu poimanju demokracije. No pritom valja naglasiti da nijedna filozofsko–politička ideja Tome Akvinskoga nije ostavila tako

4 Ibid., str. 18.

5 J. MARITAIN, *Humanisme intégral*, OC, VI., str. 294; *Cjeloviti humanizam*, preveo M. Kovačević, Zagreb 1989., str. 9.

duboke tragove u Maritainovu djelu kao upravo ideja demokracije. Raspravljajući o raznim oblicima demokracije kroz povijest naš tomist iznosi smionu povijesnu tezu da »Filozofija svetoga Tome bijaše prva autentična filozofija demokracije«. ⁶ Stoga je ta filozofija demokracije ne samo nazočna u svim Maritainovim djelima s područja političke filozofije počevši od prigodnog spisa *Mišljenje o Charlesu Maurrasu i dužnost katolikâ* (1926) do sustavnog djela *Čovjek i država* (1953), ⁷ nego čini jezgru njegova pojma demokracije, kako ćemo poslije pokazati. U potvrdu ove tvrdnje ovdje je dovoljno podsjetiti da Maritain, u skladu s Akvincem, definira demokraciju kao vladavinu naroda po narodu i za narod te da tu definiciju demokracije nalazi formuliranu i u čuvenoj Lincolnovoj izreci iz 1863. godine »government of the people, by the people, for the people« a ostvarenu razmjerno najbolje u demokratskom društvu Sjedinjenih Američkih Država. ⁸

Međutim, koliko god je Maritainov pojam demokracije duboko prožet Tominom mišlju o demokraciji, on ima i neke osebujne značajke kojih, zbog spomenute povijesne distance, u Tome nema. Suočen s egalitarističkim idejama novovjekovne političke filozofije, osobito s onima Jean–Jacquesa Rousseaua, i s kobnim promašajima suvremenih demokratskih država, francuski tomist je bio primoran novim terminima precizirati i pojam demokracije i njezine bitne sastavne elemente kao što su narod, nacija, zajednica, društvo, političko tijelo, država, jednakost i autoritet. Osim toga, zbog opasnosti kojima suverene države neprestano ugrožavaju mir u svijetu, Maritain je proširio pojam demokracije na projekt politički ujedinjenog svijeta koji je u Tome samo virtualno sadržan u ideji o pravu narodâ (*ius gentium*).

Na temelju svega što smo sažeto iznijeli u ovome uvodu, nadamo se da smo dovoljno jasno odredili temu našeg priloga te da – bez pogibelji zbrke u samome polazištu – možemo pristupiti njezinoj potanjoj razradbi u okviru danih mogućnosti ovoga kolokvija. Naše će izlaganje imati dva dijela: u prvome ćemo analizirati Tomin pojam demokracije, a u drugome Maritainov.

I. Tomin pojam demokracije

1. Dvoznačnost pojma demokracije

Toma ne posvećuje posebnu raspravu o demokraciji ni u svojim komentarima Aristotelovih djela s područja političke filozofije, ni u svojim sustavnim djelima kao što su *Suma protiv pogana* (*Summa contra gentiles*), *Suma teologije* (*Summa theologiae*) i *Prijeporna pitanja* (*Quaestiones disputatae*). On govori

6 *Principes d'une politique humaniste*, OC, VIII., str. 210.

7 *Une opinion sur Charles Maurras et le devoir des catholiques*, OC, III, str. 753–754; *L'Homme et l'État*, OC, XX., str. 607–652. Potonje je djelo prvotno objavljeno na engleskom jeziku g. 1951.

8 *Principes d'une politique humaniste*, OC, VIII., str. 209, 227.

o demokraciji samo sporadično u manjim ili većim ulomcima koji su razasuti ponajviše u ovim djelima: *O kraljevstvu kralju Cipra* (*De regno ad regem Cypri*), *Misao knjiga Politike* (*Sententia libri Politicorum*), *Misao knjiga Etike* (*Sententia libri Ethicorum*) i *Suma teologije*.

Postojeći tomistički rječnici počevši od *Zlatnoga popisa* (*Tabula aurea*),⁹ dominikanca Petra iz Bergama iz g. 1473., do monumentalnoga leksikografskoga djela *Tomističko kazalo* (*Index Thomisticus*),¹⁰ isusovca Roberta Buse iz g. 1974., pokušavaju popisati i srediti te ulomke, ali valja upozoriti da ti rječnici zbog raznih nedostataka i nedorečenosti neopreznoga čitatelja mogu zavesti na stranputicu glede Tomina poimanja demokracije. Naime, Bergamov popis pod natuknicom »democratia« upućuje na natuknicu »principatus« (vladavina), a pod tom se natuknicom demokracija prezentira jedanput kao loša vladavina, drugi put opet kao sastavni dio najbolje vladavine. Čitatelj će se s pravom zapitati: Što je zapravo za Tomu demokracija? Je li pozitivan oblik političke vladavine ili negativan? Ili je ona za nj i jedno i drugo, što bi značilo da ni on sâm nije bio načistu s pojmom demokracije, kako se izrazio jedan naš poznati publicist.¹¹

Ovu zamku pogrešnog razumijevanja Akvinčeva pojma demokracije ne uklanja ni *Index Thomisticus* Roberta Buse, premda on koristeći prednosti računarske tehnike donosi sva 62 imenična oblika termina »democratia« i 13 pridjevnih oblika »democraticus«¹² iz cjelokupnoga Tomina opusa. No, budući da to kazalo ne donosi Tomine tekstove cjelovito, što je posve razumljivo, nego u jednom vrlo skraćenom kontekstu, teško je razabrati u kojim tekstovima se riječ »demokracija« uzima u pozitivnom smislu, a u kojima u negativnom. Pogotovo se pak na temelju tih kratkih ulomaka ne može dobiti odgovor na ova odsudno važna pitanja: Kako je uopće moglo doći do toga da se termin »demokracija« u Akvinčevu djelu pojavljuje u dva međusobno oprečna značenja, tj. kao pravedna i kao nepravedna vladavina, te po čemu se konkretno razlikuje njihova politička struktura? Odgovor na ta pitanja može se naći samo pomnijim čitanjem Tominih tekstova u njihovu cjelovitom literarnom, historijskom i doktrinarnom kontekstu.

Stoga pođimo od autorova prvoga političkoga djelca *O kraljevstvu kralju Cipra* (1267.). Već u 1. poglavlju I. knjige Toma, slijedeći Aristotela, razlikuje

9 Puni naslov toga djela je: *In Opera Sancti Thomae Aquinatis Index seu Tabula aurea eximii Doctoris P. de Bergamo*, ed. Fototipica, Alba – Roma 1960.

10 Puni naslov: *Index Thomisticus Sancti Thomae Aquinatis operum omnium indices et concordantiae*, Stuttgart 1974.

11 S. MARASOVIĆ, Crkva u procesu demokratskih promjena u Hrvatskoj, *Crkva u svijetu*, XXXI (1996) 1, str. 37, bilj. 3. – U potvrdu svoje tvrdnje autor upućuje na moj prijevod Akvinčeve *Države*, Zagreb 1990., str. 53, bilj. 8. Ali bez razloga, jer u toj bilješki izričito napominjem da Toma negativan pojam demokracije baštini od Platona i Aristotela, a pozitivan pojam demokracije konstruirao sâm na temelju Staroga zavjeta i hebrejske političke prakse, kako se autor mogao uvjeriti da je pročitao tekstove *Sume teologije* na koje upućujem u toj bilješki.

12 *Index Thomisticus*, Sectio II, Concordantia prima, vol. 6, str. 690–691.

tri oblika nepravedne vladavine, tj. tiraniju jednoga vladara, oligarhiju malobrojnih bogataša i demokraciju o kojoj piše ovo: »Ako pak nepravednu vladavinu vrše mnogi, to se zove demokracija, to jest vladavina naroda, kada naime narod pučana po sili mnoštva ugnjetava bogataše: tako će naime cijeli narod biti kao jedan tiranin.«¹³ Toma ovdje ne kaže izričito da ovaj negativan sud o demokraciji ne izražava njegovo osobno mišljenje, nego da ga zapravo preuzima od Aristotela, ali to se može lako razabrati iz njegova komentara Aristotelove *Politike*. Filozof iz Stagire naime u ovome djelu prikazuje demokraciju kao deformaciju ustavne vladavine u kojoj »mnoštvo (većina) vlada državom na zajedničku korist«,¹⁴ dok je demokracija »pučka vladavina na korist siromaha«¹⁵ koja ne pridonosi dobrobiti svih žitelja države. Tumačeći ovaj tekst Toma kaže: »a demokracija, to jest vladavina naroda, to jest pučkoga mnoštva, zastranjenje je od ustavne vladavine (...), koja teži za korišću siromaha«,¹⁶ a ne za zajedničkom korišću svih članova države. Istu misao iznosi Akvinac u komentaru Aristotelove *Nikomahove etike* tvrdeći da se »u demokraciji teži samo za dobrom siromaha«, ali je znakovito da napominje kako je ona upravo zbog toga »najmanje izopačenje«¹⁷ državnoga poretka.

Iz rečenoga očito slijedi da pojam demokracije u Tome ima negativno značenje samo kada ga upotrebljava u aristotelovskom smislu koji je sa svoje strane uvjetovan promašajima demokracije u nekim grado-državama stare Helade, pa stoga i nije karakterističan samo za Aristotelovu političku filozofiju.¹⁸

Ali Tomin osobni pojam demokracije ima isključivo i nadasve pozitivno značenje kao što se vidi u *Sumi teologije*, gdje, između ostaloga, piše: »Najbolji državni poredak je onaj koji je dobro složen od kraljevstva, u kojemu je jedan na čelu svih, i od aristokracije, ukoliko mnogi vladaju po kreposti, te od demokracije, to jest od vladavine naroda, ukoliko se vladari mogu izabrati iz naroda i narodu pripada njihov izbor.«¹⁹ Ovdje demokracija očito ne znači

13 S.TH. DE AQUINO, *De regno ad regem Cypri*, I, 1, in: *Opera omnia*, t. XLII, Roma 1979, str. 450, r. 132–137: »Si vero iniquum regimen exerceatur per multos, democratia nominatur, id est potentatus populi, quando scilicet populus plebeiorum per potentiam multitudinis opprimat divites: sic enim et populus totus erit quasi unus tyrannus.«

14 ARISTOTEL, *Politika*, III, 7, 1279 a 37–38, preveo T. Ladan, Zagreb 1992., str. 81.

15 *Ibid.*, 1279 b 9–10.

16 S.TH. DE AQUINO, *Sententia libri Politicorum*, III, 6, in: *Opera omnia*, t. XLVIII, Roma 1971., str. A 204, r. 60–68: »democratia autem, id est potestas populi, id est vulgaris multitudinis, est transgressio politie, (...) tendens ad utilitatem pauperum.« Napominjemo da sva prijašnja izdanja ovoga djela donose korumpirani tekst pa njihovu uporabu valja izbjegavati.

17 Vidi u bilj. 1, *nav. dj.*, str. 478, r. 104–106: »in democratia autem intenditur solum bonum pauperum; unde minima est perversitas democratiae.«

18 G. BIEN, *Demokratie*, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Bd. 2, Basel–Stuttgart 1972., stup. 50–51.

19 *Summa theologiae*, I–II, 105, 1, c.: »Talis enim est optima politia, bene commixta ex regno, inquantum unus praeest; et aristocratia, inquantum multi principantur secundum virtutem; et ex democratia, id est potestate populi, inquantum ex popularibus possunt eligi principes, et ad populum pertinet electio principum.«

pučku vladavinu u korist siromaha, a na štetu bogataša, kao u Aristotela, nego vladavinu svekolikoga naroda koji iz svoga krila izabire sebi vladare. Poslije ćemo pokazati koje su značajne političke posljedice uključene u tu definiciju demokracije. Pripomenimo samo da se, po Tominu mišljenju, taj pojam demokracije nalazi u Starom zavjetu, odnosno u društvenoj praksi židovskog naroda. Međutim, bjelodano je da ni u Starom zavjetu, ni u Novome, kao ni u djelima crkvenih Otaca nema termina »demokracija«. ²⁰ To znači da je Toma jedan termin grčke političke tradicije ispunio potpuno novim sadržajem Božjega zakona kodificiranog u knjigama Staroga zavjeta i ostvarenog u društvenoj praksi hebrejskoga naroda, te da je tako postao tvorcem pozitivnoga pojma demokracije u kršćanskoj eri svjetske povijesti, odnosno da je njegova politička filozofija, kako se izrazio Maritain, »prva autentična filozofija demokracije«. Razmotrimo stoga поблиže u čemu se sastoji pojam demokracije u Tome Akvinskoga.

2. Demokracija kao vladavina cijeloga naroda

Prvo temeljno načelo demokracije je »da svi imaju nekog udjela u vladavini; time se naime održava mir naroda te svi vole i čuvaju takav poredak, kako se kaže u II. *Politike*.« ²¹ Čini se na prvi pogled da Toma ovo načelo ne smatra svojim nego ga preuzima od Aristotela jer upućuje na njegovu *Politiku* u kojoj je riječ o sudjelovanju naroda u najvišoj vlasti. No Aristotel pod pojmom naroda koji ima pravo sudjelovati u upravljanju državom razumijeva cjelinu građana koji žive u dokolici iz koje su isključeni radnici, obrtnici i seljaci, dok Toma pod narodom misli na sve građane bez obzira na njihovo zanimanje i njihov društveni položaj. On isključuje iz upravljanja državom samo djecu i žene, ali ne zbog omalovažavanja žena nego zbog toga što one u Srednjem vijeku nisu ni sudjelovale u poslovima javnoga života nego su upravljale domaćinstvima i obiteljskim zajednicama. ²² Prema tome, ono u čemu nisu sudjelovale, nisu ni odlučivale. One nisu imale pravo birati vladare.

Svi drugi građani, po Tomi, imaju pravo birati vladare, a također biti birani za tu odgovornu službu. To znači, drugim riječima, da su slobodni izbori glasanjem, po našem autoru, bitni sastavni element demokracije. ²³ Demokra-

20 *A Patristic Greek Lexicon*, ed. by G.W.H. Lampe, Oxford 1976. Na str. 343. bilježi taj termin samo na tri mjesta u golemom opusu grčkih crkvenih otaca, ali bez ikakve političke konotacije.

21 *Summa theologiae*, I–II, 105, 1, c.: »ut omnes aliquam partem habeant in principatu: per hoc enim conservatur pax populi, et omnes talem ordinationem amant et custodiunt, ut dicitur in II Politicorum«.

22 Ipak ne zaboravimo na žene koje su imale odsudnu političku ulogu: sv. Katarina Sijenska, sv. Ivana Arška, pa vladarice Blanka iz Kastilije, Margarita iz Flandrije i Adelaida iz Brabanta (za jednu od njih Toma je napisao djelce *O upravljanju Židovima*). Usp. R. PÉRONOUD, *La femme au temps des cathédrales*, Paris 1980.

23 Ti slobodni izbori nisu samo apstraktan politički ideal, nego konkretna društvena praksa koju Toma doživljava u dominikanskom redu i u nekim gradovima tadašnje Europe (usp. A. DUVAL, *Techniques et pratiques électorales dans les ordres mendiants au Moyen Âge*, in: J.

cija nije i ne može biti u tome da sâm narod izravno obavlja državne poslove jer nemaju svi ljudi jednake intelektualne sposobnosti i moralne kvalitete da ih obavljaju, premda je istina da su svi ljudi po naravi jednaki. Kao veliki realist, Akvinac je svjestan da »u narodu postoje dvije vrste ljudi: neki su skloni zlu, (...) a neki imaju naklonost prema dobru.«²⁴ Štoviše, on otvoreno priznaje žalosnu činjenicu da u državi nema mnogo kreposnih ljudi.²⁵ Ta činjenica, dakako, znatno otežava dobro funkcioniranje demokratske države u čijem upravljanju treba da sudjeluje cijeli narod. No ako je istina da većina ljudi nije moralno savršena ili dapače da uopće ne želi težiti za savršenstvom, onda se neminovno nameće zaključak da demokratsko društvo može biti uspostavljeno i održano samo ako u njemu ima barem dovoljno društvenih djelatnika koji žive kreposnim životom. Toma je glede toga kategoričan: »Nemoguće je da zajedničko dobro države bude očuvano, osim ako su građani kreposni, u najmanju ruku oni kojima dolikuje da vladaju.«²⁶ Svrha je slobodnih izbora da za vladare države budu izabrani upravo ti malobrojni kreposni i sposobni ljudi.

Ako se to u nekoj državi ne bi moglo ostvariti zato što je u njoj zavladała sveopća korupcija, tj. pokvareni vladari toliko su izopačili narod trgovanjem glasova da on više nije sposoban izabrati kreposne i sposobne, onda sv. Toma, slijedeći sv. Augustina, predlaže da se taj narod liši prava izbora i da se odlučivanje o sudbini države povjери malom broju čestitih ljudi. U svezi s tim on piše: »Ako je narod vrlo umjeren i ozbiljan, te veoma pažljiv čuvar zajedničke koristi, takvom se narodu s pravom dopušta da sâm sebi stvori poglavarstva po kojima će upravljati republikom. Međutim, ako se taj narod malo–pomalo izopači trgovanjem glasova te vlast povjери pokvarenjacima i zlikovcima, onda mu se s pravom oduzima vlast dodjeljivanja časti, a odlučivanje se povjerava manjem broju dobrih ljudi.«²⁷

No Toma ne vjeruje da cijeli narod može biti radikalno izopačen, osim u nekim iznimnim slučajevima na koje aludira sv. Augustin u prethodno citiranom tekstu djela *O slobodnoj volji* (knj. I., pogl. 6). On smatra da je većina naroda sposobna za demokratsko uređenje države, tj. da je kadra prepoznati kreposne ljude i da će ih zasigurno, *ut in pluribus*, izabrati za svoje vladare.

GAUDEMET, *Les Élections dans l'Église latine, des origines au XVIe siècle*, Paris 1979., str. 309–416).

24 *Summa theologiae*, I–II, 101, 3, c.: »In populo autem duo genera hominum continentur: quidam proni ad malum, (...) quidam habentes inclinationem ad bonum.«

25 *Sententia libri Politicorum*, II, 7, str. A 145, r. 26–27: »non autem contingit multos inveniri virtuosos in civitate.«

26 *Summa theologiae*, I–II, 92, 1, ad 3: »impossibile est quod bonum commune civitatis bene se habeat, nisi cives sint virtuosos, ad minus illi quibus convenit principari.«

27 *Summa theologiae*, I–II, 97, 1, c.: »si populus sit bene moderatus et gravis, communisque utilitatis diligentissimus custos, recte lex fertur qua tali populo liceat creare sibi magistratus, per quos respublica administretur. Porro si paulatim idem populus depravatus habeat venale suffragium, et regimen flagitiosis scelerisque committat; recte adimitur tali populo potestas dandi honores, et ad paucorum bonorum redit arbitrium.«

Taj izbor znači zapravo da narod svoje pravo na sudjelovanje u upravljanju državom povjerava kreposnim i sposobnim pojedincima da vladaju umjesto njega. Toma je dakle zagovornik tzv. namjesničke, odnosno zastupničke demokracije. Ali spomenuti izbor ne znači da se narod odriče, makar i privremeno, svoga prava na sudjelovanje u upravljanju državnim poslovima. Naprotiv, on to pravo zadržava trajno i ostvaruje ga bilo kontrolom vladareve državničke djelatnosti do novih izbora, bilo izravnim sudjelovanjem u donošenju zakona.

O izravnom sudjelovanju naroda u donošenju zakona, Akvinus govori u dva značajna teksta *Sume teologije* pa stoga zaslužuju da ih ukratko prikažemo. U prvome tekstu najprije se općenito tvrdi da »u pojam ljudskoga zakona spada da ga donosi onaj koji upravlja državnom zajednicom«, ali se odmah upozoruje da se »ljudski zakoni razlikuju prema različitim državnim vladavinama. Nakon što je prikazao monarhiju, vladavinu jednoga, i aristokraciju, vladavinu najboljih, te njima odgovarajuće vrste zakona Toma piše: »Zatim postoji vladavina naroda koja se zove demokracija; njoj odgovaraju narodne odluke. (...) Također postoji jedna vrst vladavine koja je pomiješana od spomenutih i ta je najbolja; u njoj se zakonom smatra 'ono što su poglavari zajedno s narodom zaključili', kako kaže Izidor.«²⁸

Ista je nauka još preciznije izražena u drugome tekstu u kojemu se vlast donošenja zakona izravno pripisuje narodu, dok se ta vlast pridaje vladaru samo ukoliko zastupa narod: »Ako je naime mnoštvo slobodno, koje može sebi donositi zakon, više vrijedi za opsluživanje nečega sporazum cijeloga mnoštva, koji se očituje u običaju, nego autoritet vladara kojemu vlast donošenja zakona pripada samo ukoliko zastupa mnoštvo. Stoga, premda pojedine osobe ne mogu donositi zakon, cijeli ga narod ipak može donositi.«²⁹

Ovaj kratki prikaz nekoliko Akvinčevih ključnih tekstova o demokraciji nedvojbeno svjedoči da on snažno ističe važnost sudjelovanja cijeloga naroda u upravljanju državom. Osim toga, naš autor precizira u čemu se sastoji to sudjelovanje, tj. u izboru vladara iz naroda i po narodu, te u participaciji naroda u zakonodavstvu. Očigledno je dakle da u političkoj misli Tome Akvinskoga dolaze do izražaja bitni elementi demokracije, premda ti elementi u njegovu djelu nisu sustavno i potanko razrađeni.

28 *Summa theologiae*, I–II, 95, 4, c.: »est de ratione legis humanae ut instituat a gubernante communitatem civitatis, (...) distinguuntur leges humanae secundum diversa regimina civitatum. (...) Aliud autem regimen est populi, quod nominatur democratia; et secundum hoc sumuntur *plebiscita*. (...) Est etiam aliquod regimen ex istis commixtum, quod est optimum: et secundum hoc sumitur *lex* quam maiores natu simul cum plebibus sanxerunt', ut Isidorus dicit.« (U prijevodu podcrtao T.V.).

29 *Summa theologiae*, I–II, 97, 3, 3m: »Si enim libera sit multitudo, quae possit sibi legem facere, plus est consensus totius multitudinis ad aliquid observandum, quem consuetudo manifestat, quam auctoritas principis, qui non habet potestatem condendi legem, nisi in quantum gerit personam multitudinis. Unde licet singulae personae non possint condere legem, tamen totus populus legem condere potest.«

Među kršćanskim filozofima XX. stoljeća Jacques Maritain je jamačno najoriginalnije usvojio i dalje razvio te odrednice u svome poimanju demokracije. Razmotrimo to pobliže.

II. Maritainov pojam demokracije

1. Pojam organske demokracije

Demokracija je, po Maritainu, ne samo jedan od važnih problema političke filozofije nego je njezin središnji problem o čijem rješenju ovise svi drugi temeljni politički problemi. Ona u novovjekovnom svijetu ne znači jedan oblik državne vladavine, kao u prošlosti, nego »prije svega jednu opću filozofiju ljudskoga i političkoga života te neko duhovno stanje«. ³⁰ Ta filozofija ne isključuje druge oblike vladavine što ih je klasična tradicija priznala zakonitima. Tako monarhijska i aristokratska vladavina također mogu biti demokratske pod uvjetom da su suglasne s načelima te filozofije. Ipak, Maritain smatra da demokracija, po svojoj naravi, teži za ostvarenjem onog oblika vladavine koji se, prema glasovitoj izreci Ambrahama Lincolna, sastoji u »vladavini naroda po narodu i za narod«.

Je li ovaj oblik demokracije ostvaren u novovjekovnim državama koje se nazivaju demokratskima? Maritainov odgovor na to pitanje je u biti niječan: »Tragedija je modernih demokracija u tome što još nisu uspjele ostvariti demokraciju«, ³¹ premda se trse da to učine i ponegdje djelomično uspijevaju. Jedan od glavnih uzroka toga neuspjeha francuski tomist vidi u Rousseauovoj ideji demokracije koja je u posljednjih sto i pedeset godina zavladała u državama Zapada. ³² Naime, ta demokracija »ukida autoritet, a zadržava vlast (...) ona se može nazvati liberalnom ili buržujskom, odnosno prikrivenom – anarhijskom demokracijom. Njezin korijen je u pogrešnom shvaćanju načela: 'svaki se pojedinac rađa slobodnim' i u tezi koja odatle logično slijedi da se svaki pojedinac treba 'pokoravati samo samome sebi'«. ³³

Ovom pojmu anarhijske demokracije Maritain suprotstavlja svoj pojam organske demokracije koja »ni u načelu ne ukida autoritet i vlast: ona želi da obadvoje proizlazi iz naroda te da po njemu i s njime budu ostvareni. U njezinu korijenu je ideja da se čovjek ne 'rađa slobodnim' (neovisnim) (...), nego da slobodu treba izboriti te da u državi, hijerarhiziranoj cjelini osoba, ljudima treba upravljati kao s osobama, a ne kao sa stvarima, prema istinski ljudskom zajedničkom dobru.« ³⁴

30 *Christianisme et démocratie*, OC, VII, str. 719.

31 Ibid., str. 713.

32 O kobnim društveno-političkim posljedicama Rousseauva pojma demokracija u novovjekovnom svijetu u nas je D. PEJOVIĆ napisao dvije magistralne stranice pod naslovom »Rousseau i demokracija« u svome djelu *Oproštaj od Moderne*, Dubrovnik 1993, str. 180–182.

33 *Principes d'une politique humaniste*, OC, VIII, str. 212. (Podcrtao J.M.).

34 Ibid., str. 219.

Po Maritainu narod, dakle, nedvojbeno ima pravo na upravljanje samim sobom, ali budući da svi njegovi članovi nisu za to podjednako sposobni, primoran je izabrati neke sposobne pojedince koji preuzimaju vlast dok traje njihova služba, u skladu s opsegom i stupnjem ovlaštenja dobivenog od naroda. Stoga je vlast tih pojedinaca samo namjesnička. Izravno upravljanje naroda samim sobom, tj. izravna demokracija, a ne namjesnička, moguća je samo u vrlo rijetkim slučajevima: ili kada je neka zajednica premalena ili kada se održava referendum.

Nadalje, Maritain inzistira ne samo na činjenici da u demokraciji autoritet i vlast proizlaze iz naroda i da vlada upravlja kao namjesnik naroda – *ut vices gerens multitudinis*, kako se izražava naš tomist navodeći Akvinčeve riječi iz *Sume teologije*, I–II,90,3³⁵ – nego tvrdi također kako je demokraciji svojstveno da to »namjesništvo čini tipičnim zakonom njezinog autoritativnog ustrojstva na taj način da se autoritet posredovanjem naroda stupnjevito penje od osnovice do vrhunca hijerarhijskog ustrojstva zajednice i da ostvarenje vlasti po ljudima kojima je narod periodično dodjeljuje uključuje stalno vraćanje te vlasti narodu.«³⁶ Drugim riječima, izabrani vladari su trajno odgovorni narodu i on treba da nadzire njihovu upravu. Budući da je njihova vlast namjesničko sudjelovanje u vlasti koja pripada narodu, oni »ne upravljaju *odvojeno* od naroda (...) već *zajedno* s narodom, pa i onda kad su njegovi poslanici.«³⁷

Ovaj opis demokracije svojevrsno je Maritainovo tumačenje Lincolнове formule »vladavina naroda po narodu i za narod«, odnosno Tomine ideje da se demokracija sastoji u vladavini naroda po izabranim namjesnicima iz njegova gremija. Na jednom drugom mjestu Maritain precizira smisao Lincolnovih riječi »by the people« (po narodu). Odbacujući ideju da se demokracija sastoji u narodnom suverenitetu, te on piše: »Prema zdravoj demokratskoj filozofiji te riječi ne znače da vladavinu vrši narod (...), nego da je vrše poslanici naroda, odnosno narod u osobi svojih poslanika.«³⁸

Na osnovi dosad rečenoga vidi se da Maritainov pojam organske demokracije nije nipošto jednostavan. On je dapače na prvi pogled ne samo složen nego i proturječan. Autor naime neprestano inzistira na činjenici da narod ima pravo na upravljanje samim sobom, dok istodobno tvrdi da on to pravo nije sposoban ostvariti pa ga upravo zato povjerava svojim izabranim zastupnicima kojih vlast ipak bitno ograničuje tako što im rad neprestano nadzire. Nisu li, dakle, narodni zastupnici puki instrument u rukama naroda?

Maritain je bio potpuno svjestan toga problema te on u svom posljednjem i najvažnijem djelu s područja političke filozofije *Čovjek i država* daje jedno cjelovito razjašnjenje pojma demokracija koje je u prethodnim djelima nedostajalo. Doduše, on i u ovome djelu ističe važnost pojma namjesništva u

35 Ibid., str. 225.

36 Ibid.

37 *L'Homme et l'État*, OC, IX, str. 640; *Čovjek i država*, preveo M. Kovačević, Zagreb 1992., str. 135. (Istaknuo J.M.).

38 *Principes d'une politique humaniste*, OC, VIII, str. 227.

demokraciji koji preuzima od Tome Akvinskoga. U demokratskom sustavu, piše naš autor, »vlast onih koji upravljaju proizlazi iz neotuđivog i trajnog prava naroda na samoodređenje«. ³⁹ Ali to ne znači da su narodni zastupnici puki instrument naroda. Oni imaju određenu samostalnost i zbiljski autoritet: »Narodni zastupnici posjeduju vlast namjesnički, u svojstvu narodnih namjesnika ili poslanika, kao svojevrsna slika samoga naroda. Ali oni su živa i djelotvorna slika tog naroda, a ne mrtva – slika koja je ljudska osoba obdarena razumom, slobodnom voljom i odgovornošću. (...) Tako je vlast što je oni obavljaju, u određenom stupnju i određenim granicama, sudjelovanje u samoj vlasti koju ima narod; to je namjesnička ali zbiljska vlast, primljena, kao nešto što pripada narodu, od samog Izvora svake vlasti; oni doista imaju pravo da zapovijedaju i da ih drugi slušaju.« ⁴⁰

To su, po našem mišljenju, bitne odrednice Maritainova pojma organske demokracije koji je zapravo svojevrsna razradba i aktualizacija Akvinčeva pojma namjesničke demokracije.

2. *Demokracija kao projekt politički ujedinjena svijeta*

Demokracija kao sudjelovanje cijeloga naroda u vladavini državnom zajednicom bitan je preduvjet za očuvanje njezinoga mira. To je zajednička teza Tome Akvinskoga i Jacquesa Maritaina. Međutim, Maritain smatra da taj uvjet u političkim prilikama suvremenoga svijeta nije dovoljno jamstvo očuvanja mira. Mogu naime suvremene države biti ustrojene unutar svojih granica najpravednijim i najsavršenijim demokratskim poretom, one ipak nisu kadre osigurati mir u svijetu, dakle ni svoj vlastiti mir, jer je suvremeni svijet sastavljen od suverenih, to će reći od neograničenom vlašću i samostalnošću obdarenih država i državica koje neprestano ugrožavaju svjetski mir, kako pokazuje povijesno iskustvo.

Stoga francuski filozof drži »da je političko ujedinjenje svijeta ili osnivanje svjetske vlasti (*World Government*) jedino sredstvo osiguranja mira. (...) Problem svjetske vlasti (...) nije ništa drugo nego problem trajnoga i neprestanog mira. A u nekom bismo smislu mogli reći kako je problem trajnog mira naprosto problem preživljavanja naroda, što znači da je čovječanstvo danas suočeno s dvostrukom mogućnošću; ili trajan mir ili ozbiljan rizik posvemašnjeg uništenja.« ⁴¹ Drugim riječima, radi se o tome da se ideja demokracije koja je do sada bila ograničena na pojedine države, radi očuvanja svjetskoga mira proširi na svekoliku svjetsku zajednicu.

Maritain je doduše svjestan da projekt politički ujedinjena svijeta kao sredstva trajnog osiguranja mira nije potpuno nov, štoviše da je u klici vrlo star. Nagoviješta ga već Ciceron kada govori o sveobuhvatnom »društvu ljud-

39 *L'Homme et l'État*, OC, IX, str. 635; *Čovjek i država*, str. 131–132.

40 *Ibid.*, str. 639–640; *Isto*, str. 134–135. (Istaknuo J.M.).

41 *Ibid.*, str. 703–704; *Isto*, str. 181–182.

skoga roda« (*humani generis societas*), nazočan je virtualno u Tominoj ideji o pravu narodâ (*ius gentium*), u Danteovu »sveopćem društvu ljudskoga roda« (*universalis civiltas humani generis*) i u Kantovoj zamisli o svjetskoj zajednici država te u ideji vječnoga mira. Maritain posebno upućuje na djelo Roberta Hutchinsa *Sveti Toma i svjetska država*⁴² koji je pokazao »kako je pojam pluralističkoga političkog društva na svjetskoj razini u skladu s temeljnim načelima političke filozofije Tome Akvinskoga«.⁴³ Naime, po Tomi, prvo dobro što ga treba osigurati država kao »savršeno društvo« (*societas perfecta*) jest njezin unutrašnji i vanjski mir. Ako pojedinačne države ne mogu postići taj cilj, to znači da one nisu savršeno društvo, odnosno da »u savršeno društvo treba da se konstituiraju neko šire društvo, (...) a u našem bi povijesnom razdoblju to zapravo bila politički organizirana međunarodna zajednica«.⁴⁴

No spomenuti nagovještaji politički organizirane međunarodne zajednice u prošlosti, koji su očito odveć principijelne naravi, nipošto se ne mogu poistovjetiti s Maritainovim projektom politički ujedinjena svijeta koji želi biti konkretni povijesni ideal, tj. takav ideal koji proizlazi iz htijenja i težnje samih naroda te koji se uz određene napore, mudro vodstvo i povijesnu strpljivost može ostvariti. Prema tome, osnovno je polazište Maritainova projekta politički ujedinjena svijeta demokratsko načelo da svjetsku vlast treba slobodno izabrati samo narod i da ta vlast ne smije biti silom nametnuta pojedinim državama: »Izborni je put, naravno, jedino ispravan – jer se svjetska država treba uspostaviti i opstati jedino slobodnim izborima, na kojima sudjeluju ljudske osobe a ne preko izaslanstava različitih vlada.«⁴⁵ Na tome demokratskom načelu francuski tomist inzistira i u svome prijedlogu o stvaranju *Savjetodavnog nadnacionalnog vijeća* kojemu bi bilo povjeren da ostvari spomenuti projekt: »članovi toga vrhovnoga savjetodavnog vijeća potjecali (bi) iz svih naroda prema pravično provedenoj zastupljenosti, a izravno bi ih birao narod svih nacija«.⁴⁶

Drugo je temeljno demokratsko načelo u ostvarenju politički ujedinjena svijeta, po Maritainu, da ga treba izgraditi po modelu pluralističkoga jedinstva, a ne po modelu neke monističke Superdržave. Politički ujedinjeni svijet uključuje kao svoju bitnu sastavnicu raznolikost pojedinih političkih tijela koju podržava i unapređuje. Dakako, buduća međunarodna zajednica treba da oblikuje jedan narod i među svim narodima težnja za zajedničkim dobrom treba da prevlada nad težnjom za zajedničkim dobrom pojedinih političkih tijela. Ali to ne znači da bi identitet pojedinih nacija i državâ bio ukinut. Naprotiv, »to bi svjetsko političko tijelo bilo sastavljeno (...) prije svega od pojedinačnih poli-

42 R.M. HUTCHINS, *Saint Thomas and the World State*, Aquinas Lectures, 1949, Millwaukee, Marquette University Press, 1949.

43 *L'Homme et l'État*, OC, IX, str. 714; *Čovjek i država*, str. 188.

44 *Ibid.*, str. 715; *Isto*, str. 189.

45 *Ibid.*, str. 721; *Isto*, str. 194.

46 *Ibid.*, str. 733–734; *Isto*, str. 203.

tičkih tijela, s njihovim životom i političkim ustrojem, s njihovom nacionalnom i kulturnom baštinom, s njihovim mnogostrukim ustanovama i zajednicama – a sve bi se to obuhvatilo i čuvalo poput riznice, smatralo bi se svetim«. ⁴⁷ Na osnovi toga vidi se da stvaranje savršenog svjetskog političkog društva, kako ga zamišlja francuski tomist, ne samo da ne ugrožava nezavisnost naroda nego je, naprotiv, bolje osigurava, budući da nad njom bdije cijela svjetska zajednica. Ono što Maritain apsolutno zahtijeva od pojedinih država, to je da se odreknu iluzorne i baš zato vrlo pogibeljne povlastice da su suverene, tj. kobne pretenzije »da svaka država uživa nezavisnost koju nikakva viša vlast ne nadzire«. ⁴⁸ Jer takva je svjetska zajednica, kakvu danas imamo, zapravo anarhijski konglomerat egoističkih država, društvo bez autoriteta, tijelo bez glave.

Stoga Maritain smatra da politički ujedinjeni svijet, želi li biti uistinu demokratski, mora imati zbiljski autoritet: »Kad se jednom ostvari savršeno društvo što ga zahtijeva naše povijesno doba, (...) ono će (...) biti obvezno da pravno poštuje slobodu država koje je tvore (...), no te će se pojedinačne države odreći svoje potpune nezavisnosti (...) a svjetska će država (...) imati ovlasti što ih po svojoj naravi ište savršeno društvo: zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, s pravom prisile koja je nužna za primjenu zakona.« ⁴⁹

No nije li to savršeno društvo što ga francuski tomist zagovara samo lijepa ideja, ali neostvariva utopija? Nipošto. Napomenimo prije svega da Maritain, kao i Toma, pod savršenim društvom ne razumijeva društvo bez mana, nego odraslo društvo koje sabire i raspoređuje sve stvaralačke mogućnosti čovjeka u vidiku zadovoljavanja svih njegovih materijalnih i duhovnih potreba sukladno određenom stupnju povijesnoga razvitka. Takvo društvo nije utopija, bez–prostorni (u–topos) svijet koji je samo zamisliv, ali ne i ostvariv, nego je konkretni povijesni ideal koji zahtijeva dugo sazrijevanje te postojan odgoj ljudi za zajedničko življenje i univerzalne ljudske vrednote. Zato Maritain naglašava »da se prelazak na politički ujedinjen i organiziran svijet može zbiti samo nakon duljeg vremena«. ⁵⁰

Zaključimo: Maritainova organska demokracija kao projekt politički ujedinjena svijeta očito je stvar daleke budućnosti, ali se njezini obrisi naziru već u sadašnjosti brojnih europskih i svjetskih integracija.

47 Ibid., str. 729; Isto, str. 200.

48 Ibid.; Isto.

49 Ibid., str. 716–717; Isto, str. 190.

50 Ibid., str. 731; Isto, str. 201. – Na drugom mjestu Maritain piše da »branitelji pojma svjetske vlasti dobro znaju – Mortimer Adler posebno naglašava tu stranu pitanja – da će se to poimanje moći ostvariti tek nakon mnogo godina borbe i napora« (Ibid., str. 718; Isto, str. 192). O razvoju ideje svjetske vlasti od Maritaina do devedesetih godina prošloga stoljeća vidi časopis Međunarodnog Instituta Jacques Maritain *Notes et Documents* (Roma), XVII, br. 35/1992.

THOMAS AQUINAS AND JACQUES MARITAIN IN REGARDS TO DEMOCRACY

Tomo VEREŠ

Summary

The author presents some essential directions for the idea of democracy in the works of Thomas Aquinas and elaborates on how this idea was developed by Jacques Maritain. The Thomistic idea of democracy is twofold: negative and positive. It is negative when used in the Aristotelian sense of an unjust rule of the masses against the rich to the advantage of the poor. It is positive in the Summa teologia in which Aquinas accentuates the participation of the whole populace in the running of the state, emphasising that it is the participation in the election of a leader from the people and by the people as well as the participation of the people in the legislature. Thomas is an advocate for parliamentary democracy. Maritain integrates these elements in his idea of organic democracy which is different from Thomas' idea in so much as Maritain extends it to the global society, as without a politically united world there cannot be guaranteed neither democracy nor peace in the modern world. Maritain's project of a politically united world is obviously a thing of the future, but it is not an utopia as already it is a reality to some extent in today's European and global integration processes.

